

Kérdőíves felmérés a magyar konferenciatolmácsok eszközhasználatáról

Móricz Kristóf András

E-mail: kristofandras.moricz@gmail.com

Kivonat: A cikk célja a 2016 őszén a magyarországi konferenciatolmácsok körében elvégzett kérdőíves kutatás eredményeinek bemutatása. A 13+5 kérdésből álló felmérés azt vizsgálta, hogy a megkérdezettek miként veszik igénybe a modern információ- és kommunikációtechnológiai eszközöket tolmácsolási munkájuk során. A cikk rövid áttekintést nyújt a vonatkozó szakirodalomról, ismerteti a kutatás felépítését és a résztvevőkkel kapcsolatos fontos információkat. Ezután bemutatja egyrészt az egyes kérdésekre született válaszokat, másrészt elhelyezi őket korábbi kutatások kontextusában, összehasonlítja őket korábbi kutatási eredményekkel, felvázolja a lehetséges okokat és magyarázatokat, végül felállít lehetséges összefüggéseket, melyeket a korrelációelemzés módszerével igazol, vagy cáfol.

Kulcsszavak: IKT, konferenciatolmácsolás, eszközhasználat, tolmácsolás Magyarországon, kérdőíves kutatás, korreláció

1. A kutatás célja és jellege

Jelen cikk a tolmácsolástudomány egy eddig meglehetősen kevésbé kutatott területével foglalkozik, méghozzá az információ- és kommunikációtechnológiai eszközök használatával a tolmácsolásban. Ezen eszközök három csoportba sorolhatóak: közvetítő berendezések, elektronikus segédeszközök és a gépi tolmácsolás eszközei (Móricz 2016). Jelen kutatás célja a második csoport vizsgálata, tehát, hogy felmérje a Magyarországon dolgozó konferenciatolmácsok és az információ- és kommunikációtechnológiai (IKT) segédeszközök, valamint használatuk viszonyát, összefüggéseket keressen az egyes tényezők között. A kutatás eszköze egy elektronikusan kitöltött kérdőív, mely összesen tizenhárom, a konkrét témára vonatkozó kérdést tartalmaz, továbbá öt bevezető-felmérő jellegű információkérést. A kérdések egyrészt azt hivatottak felmérni, hogy az alanyok (1) mikor és milyen IKT-segédeszközöket használnak tolmácsolási munkájukban, hogy milyen gyakran teszik ezt, illetve hogy (2) mi a céljuk, továbbá, hogy (3) mik a tapasztalataik (milyen eredménnyel használják) az eszközök használatával kapcsolatban.

A kutatás előzetesen kiválasztott, ténylegesen szakmájukat gyakorló tolmácsok körében ment végbe 2016 őszén, összesen 24 fő töltötte ki a kérdőívet.

A kérdéssor éles kitöltését egy pilot kutatás előzte meg, melyben további hat főtől érkeztek válaszok. Utóbbiak kitöltötték továbbá egy a kérdőívet értékelő kérdéssort is, mely szintén öt elemből állt, ennek során magukról a kérdésekről és relevanciájukról, valamint az értelmezés és a kitöltés nehézségéről mondtak véleményt, ezzel továbbfejlesztve a kutatási eszközt. A bevezető és a szakmai jellegű kérdések kitöltése kötelező volt a résztvevők számára, míg az értékelő kérdéseknél fakultatív volt a válaszadás lehetősége, ennek ellenére a legtöbb megkérdezett élt vele. A szakmai jellegű kérdések elkülönítés céljából római, míg a többi arab számmal szerepelt a kérdőíven, ez az elemzés is ezt a számozási rendszert követi.

2. A kutatás elméleti háttere

2.1. Tolmácsoláskutatás

A kutatás háttérét azok a tolmácsolás és az IKT kapcsolatát, illetve az IKT-eszközök használatát vizsgáló munkák adják, melyek magukkal a konferencia-tolmácsoláshoz használt segédeszközökkel foglalkoznak. A vizsgálat témája bizonyos elemeiben hordoz közös vonásokat a Berber Irabien doktori disszertációjának alapját képező kutatással (Berber Irabien 2010). Az említett művel ellentétben azonban jelen esetben nem egy az egész világra kiterjedő, általános kutatás ment végbe, hanem egy kifejezetten a magyar tolmácsolási piacra koncentráló, résztvevői és témája tekintetében leszűkített és pontosított vizsgálatra került sor. Fontos kiemelni, hogy jelen kutatás a tolmácsolásban használt IKT-eszközöknek csupán egyik csoportját vizsgálja, még hozzá a tolmács munkáját segítő elektronikus segédeszközöket. Sem a gépi tolmácsolás, sem pedig a közvetítőeszközök nem képezik a vizsgálat tárgyát (vö. Horváth 2015).

Will cikke a tolmácsoláshoz alkalmazható terminológiai rendszerekről (Will 2015) szintén fontos kiindulási alapot szolgáltat, ebben a műben ugyanis a szerző a tolmácsolást segítő, terminológiaorientált elektronikus rendszerekre nézve állított fel kritériumrendszert, továbbá írásában figyelembe vette a tolmácsolás egyes fázisait, melyek ezen kérdőíves felmérés szempontjából is nagy jelentőségűek, több kérdéssel is összefüggenek. A vizsgálat szempontjából szintén jelentős Will egyik alapvető megállapítása, mely szerint a kifejezetten fordítóknak kifejlesztett rendszerek nem alkalmasak a tolmácsolás megfelelő támogatására, az ilyen eszközök között így nem érdemes részletesen megjeleníteni őket. Will bemutat és elemez továbbá két tolmácsolástudományi háttérrel rendelkező, kifejezetten a tolmácsolási tevékenység támogatását célzó szoftvert is: a Lookup Professionalt és a Interpretbank 3-at. Mindkét program esetében terminológiai segítséget nyújtó, szójegyzékeket kezelő programról beszélhetünk (Will 2015). A kutatás számára azért is relevánsak ezek, mert kiderülhet, hogy Magyarországon használják-e ezeket, vagy más hasonló eszközöket, illetve, hogy mennyire terjedtek el.

Szintén fontos megemlíteni Rütten (2004) cikkét, aki egy ötlépcsős modellt (online és offline keresés, dokumentummenedzsment, terminológia kibontása, terminológiamenedzsment és oktatómodul) vázolt fel a jövőben meg-

alkotandó szinkrontolmácsolást segítő programok számára. Willhez hasonlóan Rütten szerint is az egyes munkafázisok jelentős szerepet játszanak írásában, szerinte fontos, hogy az IKT-eszközökre ne csak úgy gondoljon a tolmács, mint egyfajta helyszíni segítségre. Éppen ezért dolgozta ki modelljét, amely egy olyan tolmácsolást segítő program elméleti alapjait fektette le, amely nemcsak hogy alkalmazható az összes munkafázisra, hanem egyesíti is azok közös pontjait, egységes rendszerbe integrálva a tolmácsolástámogatást. A cikk felhívja a figyelmet arra is, hogy egy-egy tolmácsolástámogatási megoldás terminológusi vagy fordítói szemmel adott esetben elégtelennek tűnhet (nem eléggé pontos, nem eléggé átfogó információk), viszont sok esetben a tolmácsokat éppen ilyen jellegű adatok segítik munkájukban, hiszen céljuk a helyes szó megtalálása a megfelelő pillanatban (Rütten 2004). Rütten cikkének a kutatásnak azon részében van jelentősége, ahol az IKT-segédeszközök előnyei és hátrányai képezik a vizsgálat tárgyát, illetve ahol a tolmácsolástámogató programokkal szemben támasztott elvárások felmérésére kerül sor.

Ugyan nem tartozik közvetlenül a tolmácsolástudomány tárgykörébe, mégis a téma szempontjából fontos információkat és megközelítéseket tartalmaz Manfred Spitzer osztrák agykutató *Digitale Demenz* (Digitális demencia) című könyve. A kutatásban az IKT-eszközök használatának előnyei, illetve hátrányai szempontjából van jelentős szerepe a könyvben olvasható megközelítésnek, mely szerint az elektronikus médiumok sok esetben komoly negatív hatást is gyakorolnak az emberek agyára, kognitív képességeire. A téma szempontjából az emberi agy információtároló és -előhívóképessége a legfontosabb: a szerző az ún. Zeigarnik-hatásból (a be nem fejezett, félbehagyott dolgokat jobban tárolja az emberi agy, mint a lezárt témákat) kiindulva végzett kísérletek alapján jut arra a következtetésre, hogy az elektronikusan tárolt/elmentett/előkészített információ nehezebben előhívható az agynak (Spitzer 2014). Ez a jelenség az IKT-eszközök hátrányait vizsgáló pontnál kerül előtérbe, illetve felveti annak a lehetőségét is, hogy bizonyos helyzetekben ezen modern eszközök használata többet árt, mint amennyit használ. A kérdőív elemzése többek között hasonló megfontolásból teszi lehetővé az IKT-eszközök használati előnyeinek és hátrányainak összevetését, így kiindulási pontot adva ahhoz, hogy a Spitzer által felvázolt helyzetértékelés vajon ebben a kontextusban is igaz-e.

További kérdés, hogy a tolmácsok miként tekintenek az elektronikus eszközökre, milyen véleményt formálnak róluk. Tripepi Winteringham szerint előnyös volna, ha a tolmácsok nem félnének, vagy idegenkednének az új eszközöktől, hanem ezekre olyan eszközökként tekintenének, amelyek még segíthetik is a munkájukat (Tripepi Winteringham 2010).

2.2. Statisztikai módszertan

A kutatásban szereplő kérdésekre adott válaszokból felépülő adathalmaz elemei között felmerülhetnek összefüggések, ezeket a 6. pont tárgyalja. Ahhoz, hogy két olyan változónak kölcsönös viszonyát megállapíthassuk, melyeket kísérleti jelleggel nem változtatunk meg, korrelációvizsgálatot érdemes végezni. A korreláció megmutatja, kimutatható-e két adatsor között valamilyen kapcsolat, megléte

azonban nem bizonyítja kauzális összefüggések jelenvoltát. Az elemzés az alábbi paraméterekkel dolgozik: meghatározza egyrészt a korrelációs együtthatót (r), egy -1 és 1 közötti értéket, melynek abszolút értéke mutatja a változók közötti kapcsolat erősségét. Negatív érték esetén ellentétes összefüggés áll fent a változók között. A szignifikancia-szint (p) megmutatja, hogy a feltételezett összefüggés teljesülése mennyire valószínű, tehát a nullhipotézis (mely szerint a vizsgált elemek között nincsen összefüggés) elvethető-e. Ha a p érték $0,05$ alatt van, nagy valószínűséggel kizárható a nullhipotézis fennállása (Seliger és Shohamy 1990). A korrelációvizsgálat a tudományos célra kifejlesztett Daniel's XL Toolbox elnevezésű eszközzel történt, mely az Excel-táblázatokba gyűjtött, számszerűsített adatok elemzését képes elvégezni. Az eszköz jellegéből adódóan csak számszerű, illetve valamely elv alapján számszerűsíthető adatok elemzésére alkalmas.

3. A résztvevők általános adatai

A tervezett fő kutatás szempontjából döntő kritérium, hogy a kérdőívet csak olyan személyek töltsék ki, akik valóban foglalkozásszerűen konferenciatolmácsként dolgoznak. Az elektronikus kérdőívet csak ilyen alanyok kapták meg, annak továbbítására vagy megosztására nem nyílt lehetőségük. A válaszadók személyének szigorú megszűrésével válik elérhetővé, hogy irreleváns adatok ne befolyásolják a kutatás eredményeit. Különösen indokolt az elővigyázatosság a magyar piacon is, ahol ugyan jelentős számú hallgató szerez pl. mesterfokozatú (MA) tolmácsolás szakirányú képzettséget, ám közülük sokan elhagyják a pályát, más, idegen nyelvi és kommunikációs feladatkörökben helyezkednek el, mégis papíron ők is tolmácsként tüntethetik fel magukat. A nem megfelelő tesztalanyok kiszűrését segíti például, hogy a szakmai tapasztalatra vonatkozó kérdésnél a legkisebb megjelölhető kategória a 3–5 év.

A pilot kérdőívet hat, az éles szakaszt 24 fő töltötte ki, így összesen harmincan válaszolták meg a kérdéseket. Érdekeség, hogy a pilot és az éles felmérés nemi arányai egyeznek, mindkét esetben a válaszadók $2/3$ -a nő, $1/3$ -a férfi. Míg a pilot esetében a megkérdezettek életkora meglehetősen alacsony volt (átlagosan 31,5 év), addig az éles kutatásban résztvevők átlagosan 45,7 évesek voltak (erre a kérdésre csak 23 releváns válasz érkezett, a 120 éves megadott adat – a 24. válasz – irrelevánsnak tekinthető, minden a korra vonatkozó összefüggés kimutatásánál figyelmen kívül lett hagyva). A szakmai tapasztalatokra vonatkozó kérdésre adott válaszok szerint a megkérdezettek $16,7\%$ -a 3–5 éves, $12,5\%$ -uk 6–10 éves, míg $41,7\%$ -uk 11–29 éves tolmácműltra tekinthet vissza, $29,2\%$ pedig több mint 30 éve van a pályán. A tolmácsnapok számát tekintve az első 1–4 napig terjedő válaszlehetőség volt a leggyakoribb, a megkérdezettek $45,8\%$ -a jelölte ezt meg. $37,5\%$ -uk 5–9, $12,5\%$ -uk 10–15 napot dolgozik, míg egy fő 16 napot, vagy annál is többet. Az összes munkájuk átlagosan $54,15\%$ -a hagyományos, kabinban végzett szinkrontolmácsolás, habár a szórás jelentős ($0,5$ – 100% -ig). Összességében kijelenthető, hogy a kitöltők (a kérdőív készítőjének szándékával megegyezően) megfelelő mértékű szinkrontolmácsolási tapasztalattal rendelkeznek. A tolmácsok végzettsége tekintetében

az alábbi három kategória volt a leggyakoribb: a (1) szakvizsga 45,8%-ot, a (2) szakirányú továbbképzés és a (3) főiskolai / egyetemi diploma egyaránt 50%-ot ért el. Három fő végzett más területen felsőfokú képzésben, míg PhD-fokozattal egy fő rendelkezett. Minden válaszadó rendelkezett felsőfokú végzettséggel.

4. IKT-segédesszközök használata a tolmácsolásban – a szakmai kérdéssor

Az első, bevezető jellegű kérdés azt mérte fel, hogy vannak-e olyan tolmácsok, akik semmilyen IKT-eszközt sem használnak tolmácsolási munkájukhoz, illetve, hogy a használók mikor kezdték alkalmazni ezeket. A kérdésfeltevés megfogalmazása nem volt pontos („konferenciatolmácsolási munkámhoz elektronikus eszközöket...használtam”), hiszen nem határozta meg, hogy pontosan milyen eszközökről és milyen tolmácsolási fázisokról van szó, viszont ez hozzájárult annak a tényezőnek a feltérképezéséhez is, hogy az elő- és utómunkát mennyire tartják a tolmácsolási folyamat részének (napjainkban ki lehetett abból indulni, hogy a munka valamely fázisában valamilyen eszközt minden tolmács alkalmaz, a pilot fiatalabb és az éles kutatás idősebb megkérdezettjei egyaránt ezt mutatták). A tolmácsolási munkához elektronikus eszközök használatát minden válaszadó megerősítette. Míg egyik felük pályája kezdetétől fogva élt ezen lehetőségekkel, másik felük a technikai fejlődés elérhetővé válásával kezdte el az eszközök használatát. Korábbi kutatások is hasonló eredményre jutottak, Berber Irabien (2010) rendkívül széles körben elvégzett vizsgálata is csak nagyon kevés olyan választ tartalmazott, amelyekből a használat teljes mellőzése derült ki. A második kérdés a konkrét hardveres segédesszközökre (számítógép, okostelefon stb.) vonatkozik, míg a harmadik a szoftveres részt vizsgálja. Mindkét pontban a tolmácsok által használt főbb eszközök találhatóak, Berber Irabien (2010) disszertációjával ellentétben fő kategória szerint felmérve, nem lebontva egyes résztípusokra, így befogadhatóvá téve a válaszadók számára és elemezhetővé téve a kutatás szempontjából. A második és a harmadik kérdésre adott válaszokat az 1. és a 2. táblázat foglalja össze:

1. táblázat

Hardveres eszközök a tolmácsolásban

Konferenciatolmácsoláshoz az alábbi elektronikus segédesszközöket használok (előkészület és utómunka során is – több válasz megadása is lehetséges!):		
otthoni személyi számítógép,	16	66,7%
hordozható számítógép (laptop, tablet),	24	100%
okostelefon,	13	54,2%
hang- és képrögzítő eszközök (diktafon, fényképezőgép),	3	12,5%
Egyéb	0	0%

2. táblázat

Szoftveres eszközök a konferenciatolmácsolásban

Konferenciatolmácsoláshoz az alábbi programokat veszem igénybe (előkészület és utómunka során is – több válasz megadása is lehetséges!):		
Szövegszerkesztő programok (pl. Word, Open Office),	23	95,8%
internetes böngészők (pl. Chrome, Mozilla, IE),	24	100%
elektronikus webes szótárak (pl. Leo, Sztaki, Linguee),	23	95,8%
elektronikus formátumú párhuzamos szövegek (pl. segédanyagként megkapott fájlok),	23	95,8%
speciális terminológiai programok, adatbázisok (kifejezetten nyelvi közvetítéshez tervezve),	13	54,2%
okostelefonos segéd-alkalmazások (pl. nyelvi fordító/szótáralkalmazások),	9	37,5%
kommunikációs programok/alkalmazások (pl. chat, Whatsapp).	4	16,7%
Egyéb	1	4,2%

A felmérés alapján tehát az alapvető hardveres és szoftveres eszközöket is (pl. laptop, szövegszerkesztő programok, internetes böngészők, illetve elektronikus szótárak és párhuzamos szövegek) a vizsgálat összes résztvevője alkalmazza a tolmácsolás valamelyik főbb fázisában (vö. Will 2015). Szintén fontos megjegyezni, hogy a tolmácsok több mint fele használ speciálisan nyelvi közvetítéshez tervezett programokat, illetve adatbázisokat is. Ez azért lehet jelentős, mert mutatja, a tolmácsolást segítő átfogó rendszer iránt felmerülő igényeket is. Berber Irabien disszertációjában hasonló eredményre jutott: az általános jellegű, univerzálisan bevethető eszközöket alkalmazzák a tolmácsok a leggyakrabban. Érdemes továbbá megjegyezni, hogy a második és a harmadik kérdés esetében az egyéb mezőt csak egy válaszadó jelölte meg, így többségük eszközhasználati spektrumát lefedték a megadott válaszlehetőségek.

Az eszközök használatának céljával kapcsolatos negyedik kérdésre is meglehetősen egyöntetű eredmények születtek, ezeket a 3. táblázat foglalja össze:

3. táblázat

Az IKT-eszközök használatának célja

Azért használok eszközöket... (több válasz megadása is lehetséges!)		
...mert pontosabbá szeretném tenni vele a munkámat.	20	83,3%
...mert napjainkban elvárás, hogy a tolmács munkájához ilyeneket használjon.	1	4,2%
...mert tapasztalataim szerint sokat segít a munkámban.	22	91,7%
...mert így tanították a képzés során.	3	12,5%
Egyéb	3	12,5%

A kérdésekre előre megadott válaszlehetőségek közül kettő külső tényezőre utal (így tanították, ez az elvárás), míg a másik kettő belső motivációból indul ki. Az eredményekből kitűnik, hogy a válaszadók az utóbbi kategóriába eső opciókat jelölték meg, eszközhasználatuk tehát belső motiváció által vezérelt. A legfontosabbnak megjelölt cél a tolmácsok saját tapasztalatainak nyugszik, nem egy jól elkülöníthető, előzetesen megfogalmazott állítás. Ebből arra lehet következtetni, hogy a tolmácsokat nem mindig vezérli tudatosan kijelölt cél az eszközök használata esetén. A konkrét célok közül csupán a munka pontosabbá tétele volt az, amelyet a válaszadók túlnyomó többsége megjelölt. Az egyéb megjegyzések között volt válaszadó, aki jelezte, hogy a helyszínen megkapott anyagok miatt fontos a laptop használata, illetve azért, mert a kabinból gyakran rosszul látszik a kivetítés. Felmerült az az opció is, hogy a tolmács csak a hordozható eszközei segítségével lesz kellően naprakész, továbbá a munka gyorsítását is megemlíttette egy válaszadó (bár nem részletezte, hogy pontosan mit ért ezen).

A tolmácsolási fázisokra vonatkozó (ötödik) kérdés esetében hasonló eredmények születtek, mint Berber Irabiennel kutatásában: a tolmácsok egyértelműen a készülésnél használják a legtöbbet IKT-eszközöket. A kérdőívben azonban Berber Irabiennel ellentétben, de Will (2015) tipológiájához hasonlóan (Will még a helyszíni utómunkát is hozzáveszi) a helyszíni készülést külön pontba szedtem, bár éppolyan erős eredményt ért el, mint az otthoni előkészület, mindkét pontot az összes válaszadó megjelölte. A helyszíni készülés leválasztásával a második, tolmácsolás közbeni opció is egyértelművé vált a megkérdezettek számára, a válaszlehetőség egyértelműen a beszédek elhangzása alatti időre vonatkozik. A tolmácsolás közbeni használatot 19 fő (79,2%), az utómunkát 9 (37,5%) jelölte meg. A kialakult sorrend megfelel a Berber Irabiennel (2010) által kimutatottnak: a gyakori vélekedéssel ellentétben, mely szerint munka közben nem lehet igazán elektronikus segédeszközöket alkalmazni, ez a kutatás is arra utal, hogy a munka közbeni IKT-segédeszköz-használat létjogosultsága fennáll. Erre utal többek között a tolmácsolástámogató eszközökkel szemben támasztott elvárásokra adott válaszok többsége is, ahol olyan tulajdonságok kerülnek előtérbe, melyek kifejezetten a munka közbeni használatra engednek következtetni (pl. könnyű kezelhetőség, vagy gyors kereshetőség).

A tapasztalatokra a VI. kérdés tért ki részletesebben, melyre az alábbi válaszok érkeztek:

4. táblázat

Az eszközhasználat hatása a tolmácsolásra

I. Tapasztalataim szerint az eszközök tolmácsolás közbeni használata... (több válasz megadása is lehetséges!)		
...elvonja a figyelmet magától a tolmácsolástól.	4	16,7%
...többlet-erőfeszítést jelent.	8	33,3%
...már beépült a tolmácsolási módszerembe, nem jelentkezik önálló jelenséggént.	13	54,2%
...segíti a koncentrációt.	3	12,5%
Egyéb:	3	12,5%

A válaszok eloszlása kifejezetten érdekes: a megkérdezettek több mint fele szerint a munka közbeni eszközhasználat már beépült a munkájukba, négy válasz alapján azonban elvonja a figyelmet a tolmácsolástól, míg nyolcan megjelölték a „többlet-erőfeszítést jelent” lehetőséget is, három válaszadó azonban úgy véli, hogy az eszközök használata segíti a koncentrációt, míg hárman az „egyéb” opciót is megjelölték. Megjegyzésként felmerült az a szempont is, hogy amikor nehéz vagy nagy pontosságot igénylő kifejezésekről van szó, sokat segíthet, ha ezeket nem egy távoli diáról, hanem a tolmács előtti saját képernyőről lehet leolvasni. A negatív tartalmú választ adók közül volt olyan vélemény, amely arra hívta fel a figyelmet, hogy kifejezetten hasznos, ha a partner nyújt elektronikusan támogatott segítséget a tolmács munkája során, míg a saját használat inkább rontja a teljesítményt. Ebben a kérdésben tehát nem voltak egységesek a válaszadók: 14 megkérdezett válaszaiból pozitív, 8-ból negatív, míg kettőből semleges (pl. többlet-erőfeszítést jelent, de segíti a koncentrációt) válasz rajzolódik ki. (A harmadik válaszlehetőség pozitív tartalmúnak minősül, mert egy többletkészségről beszélhetünk, amely nem akadályozza a munkát.)

A hatodik kérdés vegyes képet alkotó eredményeivel ellentétben pozitívabb válaszok olvashatóak ki a VII. kérdésből, melynek eredményeit az 5. táblázat foglalja össze:

5. táblázat

A tolmácsolás közbeni eszközhasználat hatása

Tapasztalataim szerint a tolmácsolás közbeni eszközhasználat... (több válasz megadása is lehetséges!)		
...számos esetben áthidalja a hirtelen felmerülő terminológiai nehézségeket (váratlanul felbukkanó ismeretlen kifejezések).	20	83,3%
...számos esetben segíti a forrásnyelvi szöveg megértését (pl. egy párhuzamos szöveg munka közbeni áttekintése).	8	33,3%
...számos esetben segíti a célnyelvi produkciót (pl. egy párhuzamos szöveg munka közbeni áttekintése).	10	41,7%
...hasznos lehet, de az esetek többségében valódi segítséget már nem nyújt.	4	16,7%
...az esetek többségében inkább akadályként van jelen, összességében többet árt, mint használ.	1	4,2%
Egyéb	2	8,3%

Ami tehát az eszközhasználat eredményét illeti, összességében egy válaszadó szerint esik ez inkább a negatív, mint a pozitív tartományba. A terminológiai jellegű segítséget túlnyomó többségben pozitívan értékelik a válaszadók, de az értesben, illetve a produkcióban adott segítség is jelentős. A kritikai pontok közül négy válaszadó jelölte meg a gyengébbiket, míg az erősebbiket, a Spitzer-féle kritikusabb hozzáállásra utalót, csupán egy személy. A második válaszlehetőséghez érkezett olyan megjegyzés is, mely arra utal, hogy gyakran a rossz

kiejtésű forrásnyelvi előadás megértését is jelentősen tudja segíteni egy-egy ilyen eszköz.

A VIII. kérdés a használat gyakoriságára vonatkozott: az eredmények azt mutatják, hogy nem dominálnak egyelőre az elektronikus segédeszközök a tolmácsolásban: a válaszadók 75%-a óránként csupán 1-3 alkalommal nyúl elektronikus segítséghez, egy nyolcaduk 4-7-szer, míg másik nyolcaduk 8-12-szer alkalmazza őket egyórányi konferenciatorlmácsolási munka alatt. Ez árnyalhatja valamennyire az eddigi pozitív véleményeket, hiszen ha tényleg nagyon jelentős haszna és eredménye lenne az IKT-segédeszközöknek, akkor valószínűsíthetően gyakrabban vennék igénybe őket a tolmácsok. Megjegyzésként volt válaszadó, aki hozzáfűzte, hogy van olyan tolmácsolási helyzet, melyben átlagosan egynél is kevesebbszer használ ilyen eszközöket.

A kérdőív kilencedik és tizedik kérdése az IKT-segédeszközök előnyeire és hátrányaira vonatkozott. Ezeknél a kérdéseknél kifejezetten a munka közbeni eszközhasználat állt a középpontban. A válaszadók pozitív hozzáállása itt is tükröződött: míg az előnyök esetében 64 megjelölés érkezett, a hátrányok esetében ez a szám csak 33 volt. Az előnyök között a kereshetőség lett a legfontosabb (22 válasz – 91,7%), melyet a gyorsaság (19 válasz – 79,2%), a nagy adatmennyiség (9 válasz – 37,5%), majd a személyre szabhatóság (amely egyébként pl. Will és Rütten szerint fontos tényezője lehet a tolmácsolást segítő rendszereknek) (6 válasz – 25%) követett. A sor végén a pontosság (5 válasz – 20,8%) áll, ami meglepőnek tekinthető a többi kérdésre adott válaszok tükrében (lásd 5. fejezet). Az egyéb opciót három válaszadó jelölte meg. Egyéb előnyökként a tablet kis helyigénye, a kikapcsolódási lehetőség, és az azonnali, kontextusban történő keresés lehetősége merült fel.

A hátrányok közül két tényező ért el magas pontszámot, ezek pedig a figyelemmegosztó, zavaró hatás és a technikai problémák voltak. A válaszadók kb. egyötöde szerint az eszközhasználatnak nincsenek hátrányai.

6. táblázat

Az IKT-segédeszközök hátrányai

A tolmácsolásnál használt elektronikus eszközök legfőbb hátrányai: (több válasz megadása is lehetséges!)		
figyelemmegosztó, zavaró hatás,	12	50%
felmerülő technikai problémák,	10	41,7%
túl nagy mennyiségű adat,	3	12,5%
megnövekedett felhasználói elvárások.	2	8,3%
Nincsenek hátrányai.	5	20,8%
Egyéb	1	4,2%

A megnövekedett felhasználói elvárások elnevezésű válaszlehetőség felvételének háttérében az állt, hogy a mára már széles körben ismertté vált automatikus

fordítóprogramok és -alkalmazások (pl. Google Translate) nem változtatták-e meg a tolmácsoktól elvárt teljesítményszintet abból kifolyólag, hogy ezen eszközök ma már laikusok számára is rendelkezésre állnak. Ezen előzetes várakozást nem igazolták tehát a válaszok, hiszen csak két válaszadó jelölte be ezt a lehetőséget. Egy érdekes összefüggés adódhat abból, hogy a megkérdezettek vajon tekinthetik-e a nagy adatmennyiséget egyszerre előnynek és hátránynak. Míg a pilot szakasz kitöltői között volt ilyen jellegű válaszadás, az éles kérdőív esetében nem merült fel ilyen kombináció.

Kifejezetten tolmácsolástámogatásra készült programokat (XI. kérdés) csak egy válaszadó ismert, ő is csak hírből (Phraselator), ami azzal függhet össze, hogy jelenleg nem ismert széles körben alkalmazott szoftver, amely megfelelne ennek a definíciónak. Ami az ilyen jellegű programokkal kapcsolatos elvárásokat illeti (XII. kérdés), az alábbi eredmények születtek:

7. táblázat

*A tolmácsolássegítő programokkal szemben támasztott
lehetséges felhasználói elvárások*

Egy tolmácsolást segítő programtól a következőket várnám el leginkább: (több válasz megadása is lehetséges!)		
könnyű kezelhetőség,	23	95,8%
nagy mennyiségű, átfogó információk,	8	33,3%
a tolmácsolási előzményeim hatékony feldolgozása,	13	54,2%
gyors kereshetőség.	22	91,7%
Egyéb	0	0%

Ezen kérdések esetében némiképpen eltér a kérdőív a Will (2015) által felállított kategóriáktól (megfelelőség és példaképzési lehetőség, szimultán használat lehetősége és a fázisspecifikusság), ugyanis ezen besorolások – erősen tudományos jellegükből kifolyólag – nehezen azonosíthatóak a válaszadók körében. Ezért olyan könnyebben megérthető szempontok kerültek a kérdőívre, amelyek a Will-féle tipológia gyakorlati megvalósulásaként értelmezhetőek. A nagy és átfogó adatmennyiség, valamint a tolmácsolási előzmények feldolgozása a megfelelőség és példaképzési lehetőség kategóriába, míg a könnyű kezelhetőség és a gyors kereshetőség a szimultán használat kategóriába sorolható. A fázisspecifikusságra vonatkozóan ez a kérdés nem tartalmazott válaszlehetőséget, lévén az meglehetősen sok többletmagyarázattal járt volna, és bonyolította volna a kérdőív kitöltését. A válaszok többségében alátámasztják Will modelljét, hiszen a négy szempontból a könnyű kezelhetőséget egy kivétellel minden (23) válaszadó megjelölte, 22-en a gyors kereshetőséget is fontosnak tartják, míg az előzmények feldolgozása is több mint 50%-ot ért el. Ez utóbbi abból a szempontból is figyelemre méltó, hogy az előzmények elektronikus kezelése, a komplex információmenedzsment már feltételez

egyfajta előzetes rendszerismeretet, amelyet a válaszadók (akik saját bevallásuk szerint még sohasem találkoztak ilyen rendszerrel) leginkább csak a fordítástámogató rendszerekből szerezhettek (amelyek ugyan jelentősen eltérnek a tolmácsolástámogatási modellektől, viszont ebben az esetben indokolható a párhuzam).

A válaszadók véleménye megoszlik abban a tekintetben (XIII. kérdés), hogy mit hozott magával a munka közbeni eszközhasználat. A megkérdezettek három lehetőség közül választhattak; melyek szerint az IKT-eszközök (1) csak a régi, papíralapú segédeszközöket váltották fel, vagy (2) csak új dolgokat hoztak a tolmácsok munkájába, vagy pedig (3) mindkét állítás igaz rájuk. Az első opciót csak egy megkérdezett választotta, a másodikra és a harmadikra kilenc, illetve tizennégy szavazat érkezett, így tehát abból lehet kiindulni, hogy ennél a kérdésnél abban különböznek főleg a vélemények, hogy az új technológiák eddig nem létező, vagy nem alkalmazható segítséget nyújtanak, vagy pedig tényleg kiváltanak régebbi segédeszközöket is.

5. Lehetséges összefüggések

A kérdőív által vizsgált információk nemcsak önmagukban (pontonként) vizsgálhatók rá összefüggésekre, kapcsolatokra, hanem az egyes részek között is fennállhatnak ilyen jellegű viszonyok. Az első és a második, illetve harmadik szakmai kérdés közötti alapvető kapcsolatot már bemutatta a kérdésekre adott válasz leírása, ennél azonban rejtettebb és bonyolultabb viszonyrendszerek is felépülhetnek nemcsak az egyes, a tárgyra vonatkozó kérdések között, hanem a kitöltő személyek adatai (bevezető kérdések eredményei) és a „szakmai” kérdésekre született válaszok között is.

5.1. Életkor, szakmai tapasztalat, eszközhasználat

A vizsgálat során az életkor, illetve a szakmai tapasztalat és az eszközhasználat között is kereshetőek összefüggések, konkrétan a két személyes adat és az eszközhasználat közötti korreláció vizsgálatára került sor. A kor esetében a meglévő számszerű adatok képezték a vizsgálat tárgyát, a tapasztalat és az eszközhasználat esetében viszont számszerűsítettem a válaszlehetőségeket (a leggyengébb kategória az 1-es, a legerősebb a 4-es értéket kapta). A hipotézis ebben az esetben az volt, hogy a kor és az eszközhasználat mértéke között összefüggés mutatkozhat. Ez azonban $r=0,063$, illetve $p=0,77$ -es értékek mellett nem volt igazolható. A második, ezzel kapcsolatos vizsgálat a tapasztalatból indult ki: ebben feltételezhető volt, hogy mivel a tapasztalat és a kor között erős összefüggés van ($r=0,84$), a utóbbi sem mutathat jelentős kapcsolatot az eszközhasználat gyakoriságával. Az eredmény valóban ezt igazolta ($r=0,265$, $p=0,222$). A munkatapasztalat kérdése azért is érdekes lehet, mert Berber Irabien kutatásai alapján két csoport idegenkedhet ezen modern eszközöktől, egyrészt az idősebb tolmácsok, másrészt a tapasztalatlanok, akik számára ez túl nagy többlet-erőfeszítést jelent (Berber Irabien 2010).

A vizsgálat kiterjedtségére is (melyik válaszadó hányféle eszközt használ, összefügg-e ez a korról, illetve a tapasztalattal). Az eredményeket az alábbi táblázat foglalja össze:

8. táblázat

Összefüggések a tolmácsok kora és tapasztalata, valamint a felhasznált hardveres és szoftveres eszközök között

	Hardveres eszközök használatának mértéke	Szoftveres eszközök használatának mértéke	A két eszköztípus összesen
Munkatapasztalat	$r=-0,031$, $p=0,888$ nincsen összefüggés	$r=0,156$, $p=0,477$ nincsen összefüggés	$r=0,082$, $p=0,709$ nincsen összefüggés
Kor	$r=-0,057$, $p=0,795$ nincsen összefüggés	$r=0,048$, $p=0,826$ nincsen összefüggés	$r=0,003$, $p=0,99$ nincsen összefüggés

Míg a használat mértéke az eredmények alapján nem áll kapcsolatban a korról és a munkatapasztalattal, hatásának megítélése (VI. kérdés) esetében már felfedezhetőek összefüggések ($r=0,439$, $p=0,032$). Az eredményeket közelebbről megvizsgálva látható, hogy a négy legtapasztalatlanabb válaszadó (akik csak 3-5 éve tolmácsolnak) mindegyike negatív álláspontot foglal el ebben a kérdésben, míg a legtapasztaltabb (több mint 30 éve a pályán lévő) válaszadók esetében ez mind pozitív vagy semleges. Érdekes módon a kor esetében ez az összefüggés már nem mutatható ki egyértelműen ($r=0,193$, $p=0,377$), annak ellenére, hogy a kor és a tapasztalat között erős az összefüggés. Ez igazolja viszont azt, hogy mindkét tényezőre külön érdemes elvégezni a korrelációvizsgálatokat.

5.2. A nem és az eszközhasználat viszonya

További összefüggés lehet, hogy van-e a nem és a modern technológia használata között közvetlen kapcsolat. Az egyik ilyen tényező az átlagosan használt IKT-eszközök típusainak száma lehet. A kutatás kimutatta, hogy az eszközpalletta kiterjedtsége és a nem között nem állapítható meg érdemi összefüggés ($p=0,461$, $r=-0,158$), a számítások az 5.1. ponthoz hasonló hardveres, illetve szoftveres bontásban sem mutattak más eredményt. Kifejezetten érdekes a nem és az alkalmazási gyakoriság közötti összefüggéssel kapcsolatos vizsgálat eredménye, mely azt mutatta, hogy statisztikailag az eszközhasználat mértékének átlaga pontosan megegyezik, tehát a nem és a mérték között semmilyen korreláció nem áll fent ($r=0$). Berber Irabien szintén vizsgálta ezt a kérdést disszertációjában, azonban ő csak magának a használatnak a kérdésében tudott különbséget kimutatni a nemek között (a nők között több olyan volt, aki nem használt IKT-eszközöket), az egyes típusok között nem sikerült komoly eltéréseket felfedeznie.

A VI. kérdésre (eszközhasználat hatása a tolmács munkájára) érkezett válaszok és a nem között viszont a vizsgálat kimutatott összefüggéseket ($r=-0,478$,

$p=0,018$). Ez nem meglepő annak a tükrében, hogy az összes negatívnak értékelhető választ női megkérdezettek adták, a férfi résztvevők csak pozitív vagy semleges eredményt mutattak.

5.3. Képzettség és eszközhasználat

A kérdőív alapján következtetni lehet még a megadott képzettségi szint és az eszközhasználat motivációjára, azaz arra, hogy milyen előképzettségű tolmácsok jelölik meg válaszként, hogy a képzésben tanulták az IKT-eszközök használatát. A kutatás ebben a tekintetben nem hozott mértékadó eredményt, hiszen csak három fő jelölte meg ezt a választ, mindhárman szakirányú továbbképzésben vettek részt (ezt az opciót 12-en választották, így ebből a szempontból sem jelentős az eredmény). Vizsgálat tárgyát képezte továbbá a legmagasabb végzettség, méghozzá az eszközhasználat spektrumának szélessége, illetve gyakorisága tükrében, összefüggés azonban itt sem állt fenn. Egy meglepő összefüggés azonban kiderült a kutatásból: az eszközök használatával kapcsolatban a magasabban képzett tolmácsok fogalmaztak meg kritikussabb álláspontot. Fontos megemlíteni, hogy itt csak az éles bevetésekkor használatos eszközök tanítása szerepel, a tolmácsolástanításhoz kifejlesztett speciális segédeszközök nem.

5.4. A használat célja és eredménye

Az egyik legfontosabb összefüggés a használati cél és a tényleges tapasztalatok között áll fenn. A IV. kérdés konkrétan rákérdez a használat céljára, azonban hagy egy lehetőséget arra is, hogy a válaszadó általános tapasztalataira hivatkozhasson. Ezt az opciót 22 válaszadó választotta. 20 válaszadó megjelölte a „pontosabbá szeretném tenni a munkámat” válaszlehetőséget is. Ez azt mutatja, hogy a tolmácsok többségénél fennáll az eszközhasználatnak legalább egy deklarált célja. Érdekes azonban, hogy az ezt a választ megjelölő 20 megkérdezett közül csak öten jelölték be az IKT-segédeszközök használatának előnyei közül a „pontosságot”. Ez azt jelenthetné, hogy – a IV. kérdésben bejelölt állítással ellentétben – az esetek 3/4-ében az a tapasztalatuk, hogy mégsem teljesül a kitűzött cél. Ennek az ellentmondásnak köszönhetően ismét előtérbe kerülhetnek a Spitzer könyvében bemutatott összefüggések, és egyben árnyalódik a IX. és a X. kérdésre adott válaszok által festett meglehetősen pozitív kép, hiszen nem biztos, hogy a pozitív elvárásoknak tényleg megfelelnek a tolmácsolás során használt IKT-segédeszközök. Hasonló jelenségre utalnak azon válaszadók, akik szerint bár sokat segítenek ezen eszközök munkájukban, mégis negatív választ adtak a használat eredménye tekintetében, a nyolc negatív válasz közül hét esetben fennállt ez a paradoxon.

5.5. Egyéb összefüggések

A vizsgálat tárgyát képezte még azon szempont elemzése, hogy azok a válaszadók, akik a IV. kérdésben megadták, hogy kifejezetten nyelvi közvetítés céljára tervezett szoftveres eszközöket vesznek igénybe, mennyire térnek el a többi megkérdezett véleményétől. A korrelációvizsgálat eredménye alapján ezen

csoport tagjai az eszközhasználat eredményét tekintve valamivel pozitívabb válaszokat adtak, mint a többi megkérdezett ($r=0,43$, $p=0,036$). Ezen eszközök használata a megkérdezettek korával nem mutatott kapcsolatot, tapasztalatával ($r=0,421$, $p=0,041$) azonban igen: a nagyobb szakmai tapasztalattal rendelkező válaszadók használtak inkább speciális, nyelvi közvetítéshez tervezett programokat munkájuk során.

A II. és a III. kérdés között áll fenn még egy logikus összefüggés: azon válaszadók, akik több hardveres eszközt jelöltek meg, több szoftveres megoldást is alkalmaznak ($r=0,623$, $p=0,001$).

6. Kritikai megjegyzések a pilot kutatás válaszadóitól

Az éles kérdőív kiküldése előtt került sor a pilot kutatás eredményeinek elemzésére. Az ebben részt vevő hat tolmács a törzs-kérdéssoron kívül egy kutatás-minősítő kérdéssorozatot is megválaszolt. A visszajelzési kérdéssor első eleme a relevanciára vonatkozott: az összes válaszadó relevánsnak ítélte meg a témát a tolmácsok szempontjából, ketten az erőteljesen (legmagasabb érték az 1-4-es skálán), míg négyen a meglehetősen (3 pont) opciót választották. A második és a harmadik visszajelzési pontban az egyes kérdésekről gyűjtött benyomásokat a kérdőív: a hatból három válaszadó nevezett meg konkrét kérdéseket, amelyek számára érdekesnek minősültek. Érdekes azonban, hogy csak egy olyan kérdés volt, amelyet mindhárman megjelöltek, ez pedig a VII. számú kérdés volt (lásd 5. táblázat), mely a tolmácsolás közbeni eszközhasználat előnyeit sorolta fel. Párját azonban (VI. kérdés), mely ennek a lehetséges árnyoldalait sorakoztatja fel, egyik válaszadó sem jelölte meg. Két szavazatot kapott még a különböző eszközöket felsorakoztató és a tolmácsolástámogató eszköz meglétére utaló kérdés is.

A nehezen megválaszolható, kevéssé érthető kérdésekre vonatkozó pontnál az egy órára vonatkoztatott eszközhasználat helyzetfüggésére hívták fel a figyelmet a válaszadók (pl. egy powerpoint-előadás folyamatos léptetésének megítélése), illetve arra, hogy az eszközöket egyáltalán nem alkalmazzák esetében sok kérdés megválaszolása nem lehetséges. Szintén kritika érte azt, hogy felsőfokú végzettség nélküli tolmács is adott esetben kitölthetné a kérdőívet. Az éles kutatás során előbbi kritika nem okozott gondot a válaszadóknak (a válaszok eloszlásából ez következtethető vissza, hiszen jellemzően alacsony értékeket jelöltek meg), míg a második kritikai megjegyzés nem vált valóra, az adott pontot senki sem jelölte meg: ez azonban nem jelenti azt, hogy nem volt létjogosultsága, így lehetett ugyanis ellenőrizni, hogy bizonyosan a jól kiválasztott tolmácsok töltötték-e ki a kérdőívet.

7. Összegzés

A kérdőíves kutatás összességében elérte célját, átfogó és értékelhető képet mutat a magyar konferenciatolmácsok IKT-segédeszköz-használatáról. Összességében megállapítható, hogy általánosan elterjedt az IKT-segédeszközök

alkalmazása a hazai tolmácsok körében, a hordozható számítógépek képezik a hardveres eszközpark legalapvetőbb részét, míg programok tekintetében a szövegszerkesztő programok, böngészők, elektronikus webes szótárak és elektronikus formátumú párhuzamos szövegek használata általánosnak tekinthető. Az alkalmazás motivációja főleg belső elemekre vezethető vissza, a tapasztalatok bár megoszlanak, összegezve inkább pozitív irányba mutatnak. Az előnyök esetében a kereshetőség és a gyorsaság, míg a hátrányoknál a figyelemmegosztó hatás és a technikai problémák a legjelentősebb tényezők. Az eszközök munka közbeni használata ugyan mérsékelt, de általánosan jelen van. A technológiai fejlődés új lehetőségeket hozott a tolmácsolásba, azonban általánosan elterjedt tolmácsolástámogató eszköz nincsen jelen a magyar piacon.

További kutatási lehetőségeket jelenthet az egyes eszközök hatásának kontrollcsoportos kísérleti vizsgálata a tolmácsolásban, melynek segítségével úgy hardveres, mint szoftveres szinten kiindulási adatok lennének kinyerhetőek az egyes eszközökről, illetve tényleges munka közben használatukról. Jelen kutatás megismételhető lenne még más országok nemzeti piacain éppúgy, mint kifejezetten az EU-s intézményi, illetve szabadúszó tolmácsok körében. Egy évtized elteltével akár jelen kutatás is megismételhető, megvizsgálva, hogy ezen új jelenség mennyire gyorsan változik az idő múlásával. Szintén fontos kiegészítése lehet a vizsgálatnak, hogy az egyes képzőintézmények mennyire építik bele ezen szempontot a tolmácsképzésbe, illetve, hogy a frissen végzett tolmácsok és a szakmát tanuló hallgatók miként viszonyulnak ezen területhez.

Irodalom

- Berber Irabien, D. 2010. *Information and communication technologies in conference interpreting*. Doktori disszertáció. Tarragona: Universitat Rovira i Virgili, Departamento de Estudios Ingleses y Alemanes. <http://www.tdx.cat/bitstream/handle/10803/8775/tesi.pdf> Letöltve: 2015.10.20.
- Horváth I. 2015. Információs és kommunikációs technológiák a tolmácsolásban és gépi tolmácsolás. In: Horváth I. (szerk.) *A modern fordító és tolmács*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 161–169.
- Móricz K. 2016. Információ- és kommunikáció-technológiai eszközök használata a tolmácsolásban. *Fordítástudomány* XVIII. évf. 1. szám. 50–63.
- Rütten, A. 2004. *Why and in what sense do conference interpreters need special software?*. *Linguistica Antverpiensia*. 2004/3. szám. 167–177.
- Seliger, H., W., Shohamy, E. 1990. *Second Language Research Methods*. Oxford: OUP.
- Spitzer, M. 2014. *Digitale Demenz*. München: Drömer.
- Tripepi Winteringham, S. 2010. The usefulness of ICTs in interpreting practice. *The Interpreters' Newsletter*. Vol. 15. 87–99.
- Will, M. 2015. *Zur Eignung simultanfähiger Terminologiesysteme für das Konferenzdolmetschen*. *Trans-kom*. 2015/1. szám. 179–201.